

MOGUĆNOSTI UNAPREĐENJA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE U PREDELU IZUZETNIH ODLIKA „OVČARSKO-KABLARSKA KLISURA”

Aleksandar Radulović¹, Jana Stojanović², Saša Bakrač²

Apstrakt: Predmet istraživanja rada su mogućnosti unapređenja komunalne infrastrukture i upravljanja Predelom izuzetnih odlika „Ovčarsko-kablarska klisura”. PIO „Ovčarsko-kablarska klisura” je prostor izuzetnih prirodnih, geomorfoloških, bioloških i pejzažnih vrednosti pogodnih za razvoj ekoturizma. Ipak, razvojni potencijali nisu u potpunosti valorizovani usled ograničenja u oblasti komunalnog uređenja i implementacije planske dokumentacije. Tokom istraživanja, analizirana su planska dokumentacija i stanje komunalne infrastrukture, a sprovedena su i terenska istraživanja. Akcenat istraživanja se odnosio na identifikaciju i predlog mera za eliminisanje ključnih problema što bi dovelo do unapređenju trenutnog stanja. Terenskim istraživanjem, utvrđeno je da problemi proizilaze iz nedovoljno razvijene komunalne infrastrukture, neadekvatnog upravljanja komunalnim otpadom, izostanka implementacije planske dokumentacije, kao i iz turističkih aktivnosti. Dominantni problemi komunalne infrastrukture su: nepostojanje kanalizacione mreže, stvaranje „divljih deponija”, zagađenje zemljišta i vode, neprijatni mirisi i narušavanje estetike predela. Cilj rada je utvrđivanje adekvatnog sistema komunalne infrastrukture i unapređenje primene planske dokumentacije kao osnovni preduslov očuvanja prirodnih vrednosti i funkcionalnosti prostora. Rezultati istraživanja su ukazali na potrebu integrisanog pristupa upravljanja prostorom, koji se odnosi na usklađivanje razvojnih aktivnosti sa zakonskim i podzakonskim odredbama zaštite prirode, a u cilju sprečavanja degradacije prostora.

Ključne reči: komunalna infrastruktura, planska dokumentacija, zaštita životne sredine, PIO „Ovčarsko-kablarska klisura”.

POSSIBILITIES FOR IMPROVING MUNICIPAL INFRASTRUCTURE IN THE AREA OF OUTSTANDING FEATURES “OVČARSKO-KABLARSKA GORGE”

Abstract: The subject of the research work is the possibilities of improving the communal infrastructure and management within the Area of Outstanding Features “Ovčarsko-kablarska gorge”. The analyzed area “Ovčarsko-kablarska gorge” is an area of exceptional natural, geomorphological, biological and landscape values which makes it highly suitable for the development of ecotourism. However, its development potential has not been fully valued due to limitations in the area of communal development and implementation of planning documentation. During the research, the planning documentation and the state of the communal infrastructure were analyzed, and field research was conducted. The focus of

¹ Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, aleksandar.radulovic@gef.bg.ac.rs

² Vojnografski institut- „General Stevan Bošković”, Mije Kovačevića 5, janastojanovic1603@gmail.com, ORCID:0009-0003-8380-7183, sbakrac2017@gmail.com, ORCID:0000-0003-0211-3765

the study was on identifying key problems and proposing measures which would lead to an improvement in the current situation. Field research determined that the problems arise from insufficiently developed communal infrastructure, inadequate municipal waste management, lack of implementation of planning documentation, as well as from tourist activities. The dominant problems of communal infrastructure include the absence of a sewage network, the creation of illegal dumping sites, soil and water pollution, unpleasant odors, and damage to the aesthetics of the landscape. The aim of the work is to establish an adequate system of communal infrastructure and improve the implementation of planning documentation as a fundamental prerequisite for the preservation of natural values and functionality of space. The research results indicated the necessity of an integrated approach to spatial management, which refers to the harmonization of development activities with legal and by-law provisions for nature protection, with the aim of preventing spatial degradation.

Keywords: communal infrastructure, planning documentation, environmental protection, the Area of Outstanding Features "Ovčarsko-kablarska gorge".

UVOD

Između planinskih masiva Ovčara (985 m) i Kablara (889 m), prostire se morfološka osobenost Ovčarko-kablarske klisure, koja je prikazana u vidu uklještenih meandara Zapadne Morave.

Ovčarsko-kablarska klisura se nalazi u zapadnom delu Srbije, ako bi se regionalno posmatralo, pripada Zapadnom Pomoravlju i udolini Zapadne Morave, koja spaja Požešku i Čačansku kotlinu. Jedan o većih problema na teritoriji PIO „Ovčarsko- kablarska klisura“ predstavlja nepostojanje kanalizacije, a najveći je ispoljen na delovima gde su smeštene privatne vikendice.

Predeo izuzetnih odlika „Ovčarsko- kablarska klisura“ status zaštite dobija 2000. godine, kao prirodno dobro I kategorije zaštite, odnosno zaštićeno područje međunarodnog, nacionalnog i izuzetnog značaja. Za upravljača ovog zaštićenog područja određena je Turistička organizacija Čačka, pa samim tim upravljač zaštićenog područja ima dužnost da obezbedi unutrašnji red i čuvanje u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjem redu i čuvarskoj službi, koju donosi zajedno sa nadležnim organima.³

PRAVNO-INSTITUCIONALNI OKVIR

Prostorni plan Republike Srbije (PPRS) predstavlja osnovni planski dokument prostornog planiranja i razvoja u Republici, određuje dugoročni strateški okvir za usmeravanje i upravljanje prostornim razvojem. PPRS obuhvata definisane ciljeve razvoja, korišćenja i zaštite prirodnih resursa, životne sredine i očuvanja predela. Ciljevi vezani za područje Ovčarsko- kablarske klisure se odnose na:

- Korišćenje podzemnih voda- plansko i održivo korišćenje podzemnih voda uz adekvatne mere zaštite;
- Oblast zaštite životne sredine- zaustavljanje dalje degradacije, preventivna zaštita od svih planiranih aktivnosti koje bi ugrozile postojeći kvalitet prirodne i životne sredine, uz sanaciju i revitalizaciju ugroženih područja;
- Oblast zaštite i održivog korišćenja prirodnih resursa- očuvanje i unapređenje biološke raznovrsnosti.⁴

³ Prema: Uredbi o proglašenju Predela izuzetnih odlika „Ovčarko- kablarska klisura“. (2021). Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije broj 77/ 2021.

⁴ Prema: PROSTORNI PLAN REPUBLIKE SRBIJE OD 2021. DO 2035. GODINE. Nacrt. Dostupan na: <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf> (pristupljeno: 10. marta 2026. godine).

Strateška procena predstavlja dokument koji u početnim fazama uključuje odluke vezane za pitanja zaštite životne sredine. Njom se obezbeđuje viši nivo zaštite životne sredine, integracije zahteva zaštite i razvojnih potreba i interesa, kao i ugrađivanje načela i ciljeva zaštite u planske dokumente. Cilj strateške procene predstavlja potpuno sprečavanje ili ograničenje negativnih uticaja na životnu sredinu, zdravlje i kvalitet života ljudi, biodiverziteta, geodiverziteta, staništa, kao i prirodna i nepokretna kulturna dobra.

Strategija održivog razvoja Čačka, kao prvu oblast ističe javnu infrastrukturu, koja se odnosi na saobraćajno- komunikacionu i komunalnu infrastrukturu, koja direktno utiče na položaj

Ovčarsko-kablarske klisure. Druga oblast ove strategije se odnosi na ekonomski razvoj istraživanog područja, posebno je naglašen razvoj poljoprivrede sela, usluga i trgovine. Treća oblast je bazirana na društvenim oblastima poput nauke, kulture i sporta. Poslednja, četvrta oblast, okrenuta je ka zaštiti životne sredine, koja se bavi upravljanjem i zaštitom voda, vazduha i biodiverziteta.⁵

Na polju komunalne infrastrukture, Strategijom održivog razvoja obuhvaćeno je stanje vodosnabdevanja, fekalne i atmosferske kanalizacije, tretiranje napuštenih životinja, kao i upravljanje čvrstim i ostalim vrstama otpada. Radi očuvanje i unapređenja trenutnog stanja na teritoriji zaštićenog područja Ovčarsko- kablarska klisura, potrebno je uskladiti želje turizma i turista, što bi kao značajan faktor imalo unapređenje komunalne infrastrukture.

Na polju zaštite životne sredine u Strategiji održivog razvoja, akcenat je stavljen na održivo upravljanje prirodnim resursima- voda, vazduh, zemljište, geodiverzitet i biodiverzitet, energija i obnovljivi izvori energije, biomasa i otpad. Problem grada Čačka, koji je vezan za istraživano zaštićeno područje, odnosi se na opadanje kvaliteta vode Zapadne Morave usled zagađenja iz vikend naselja, nepostojanje adekvatnih septičkih jama, zagađenost potoka, kao i nepostojanje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

Prema podacima Studije zaštite iz 2019. godine, faktori ugrožavanja životne sredine na području PIO „Ovčarsko-kablarske klisure“ su:

- o Akumulacija i objekti HE „Ovčar Banja“ i HE „Međuvršje“

Izgradnjom dve brane došlo je do formiranja veštačkih jezera i potapanja površina, u zaštićenom području dolazi do stvaranja novih elemenata u prostoru- veštačko jezero, koje je trajno izmenilo ekosistem klisure i autentični izgled. U gornjim tokovima Zapadne Morave, nalaze se naselja Užice, Ivanjica, Požega, Guča, Kosjerić, Arilje i Lučani, koji predstavljaju opasnost za klisuru ispuštanjem industrijske i gradske otpadne vode direktno u Zapadnu Moravu i njene pritoke. Taloženje nanosa i stvaranje malih zaravni u rečnom koritu, utiču na usporavanje rečnog toka, plavljenje nižih terena, što za posledicu ima menjanje korita reke. Zagađujuće materije zbog usporenog kretanja vode, talože se u akumulaciji Međuvršje, tako da se u nanosu mulja jezera mogu naći koncentracije istaloženih supstanci različitog porekla. Na osnovu analiza mulja koje je vršio Institut Vinča, u akumulaciji Parmenac utvrđeno je da se u nanosu nalaze znatne koncentracije olova, bakra, hroma, mangana, nikla, gvožđa, žive i ostalih elemenata.

- o Nelegalna gradnja (izgradnja vikendica)

Najveća gustina izgrađenosti vikendica na teritoriji zaštićenog područja, uočena je u meandru Međuvršja, a zbog ograničene površine lokacije, gradnja je zahvatila i suprotnu obalu jezera. Na mestu je uočena mogućnost spajanja manjih izgrađenih površina, što može predstaviti opasnost ovog područja. Prema raspoloživim podacima, najveći broj objekata ne poseduje urbanističku dozvolu. Pored toga, opremljenost vikendica infrastrukturom je

⁵ Prema: PROGRAM RAZVOJA TURIZMA GRADA ČAČKA ZA PERIOD 2019- 2024. GODINE. (2018). Čačak

nedovoljna, a posebna problematika na ovom lokalitetu predstavlja odsustvo kanalizacije. Propusne septičke jame ne predstavljaju rešenje zbog zagađenja voda jezera. Problem čine i izgrađeni objekti koji se nalaze jednim delom na vodi, a čest je slučaj da su građeni od priručnih materijala, pa samim tim prave ruglo. Nelegalna gradnja može uticati i na sam reljef predela u vidu nekontrolisane i prekomerne izgradnje različitih objekata, što za posledicu ostavlja trajno narušavanje morfološke odlike prostora.

- o Nesanitarne divlje deponije

Direktno zagađenje sa divljih deponija utiče na zemljište, podzemne i površinske vode kontaminantima i patogenim mikroorganizmima, pojava neprijatnih mirisa usled spaljivanja otpada na deponijama, kao i narušavanje slike predela. Prioritet rešenje problema predstavlja i sanitarno uređenje naselja, što se pre svega odnosi na Ovčar Banju, kao i uspostavljanje produktivnije kontrole zaštite, korišćenja i izgradnje prostora priobalja jezera (Prostorni plan posebne namene, 2018).

Sistem sakupljanja komunalnog otpada na teritoriji grada Čačka- posebno u Ovčar Banji i klisuri, vrši JKP „Komunalac“ iz Čačka. U tom sistemu prikupljanja su uključeni i delovi opštine Lučani (u delovima gde se prostire zaštićeno područje) oko vodotoka Zapadne Morave i dela naselja Ovčar Banja. Na teritoriji Ovčarsko- kablarske klisure, na osnovu mape deponija javnih komunalnih preduzeća, zabeleženo je 10 nesanitarnih odlagališta. Na seoskim deponijama se bez prethodnog tretmana odlaže otpad, koji na osnovu svojih karakteristika ne odgovara sanitarnim zahtevima. U ruralnim sredinama, pored toga što postoje odgovarajući uslovi za kompostiranje, isti se ne vrši.

Primenljivost odredbi koje su propisane kako zakonom, tako i podzakonskim aktima (strategije, uredbe, pravilnici i studije) imaju za cilj unapređenje trenutnog stanja istraživanog područja. Izradom stručnih dokumenata trebalo bi da se bave lica koja su kvalifikovana za predmetnu oblast, mere zaštite i smernice bi trebalo da se prilagode trenutnom stanju područja, koje bi se uporedo vršilo. Čuvari zaštićenog područja primenjuju inspeksijske mere zaštite, a kazne su propisane zakonom. Kako bi se unapredilo i zaštitilo područje, potrebno je povećati važnost ažuriranja postojećih podataka o stanju životne sredine, kao i unapređenje planske dokumentacije, sve u cilju sprečavanja prekomerne urbanizacije prirodnih predela PIO „Ovčarsko- kablarska klisura“.

ZAKLJUČAK

Rešenje postojećeg problema na polju komunalne infrastrukture je moguć unapređenjem trenutnog stanja, kao i uspostavljanjem Sistema upravljanja otpadnim vodama na zaštićenom području. Poslednjih godina na teritoriji zaštićenog područja, uočena je sve češća pojava nesanitarnih divljih deponija. Kako bi se unapredilo stanje životne sredine, jedan od prioriteta bi trebalo da bude izmuljavanje rečnog korita, kao i sređivanje starog korita Zapadne Morave. Pored prethodno navedene problematike, nadležni organi bi trebali da sankcionišu nelegalno odlaganje komunalnog otpada. Jedan vid rešenja komunalnog otpada može biti i preusmeravanje ukupnog otpada ka planiranoj regionalnoj deponiji. Postojeći problemi na polju otpadnih voda, mogli bi se rešiti izgradnjom postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Materije koje se izliju iz postrojenja u Požezi, Užicu, Lučanima i Ivanjici, sadrže veliki stepen degradacije reka na ovom području. U vidu efikasnijih dokaza za uklanjanje postojećih problema, potrebna je i partnerska saradnja grada Čačka i opštine Lučani, kao i uključivanje lokalnog stanovništva u aktivnosti upravljanja korišćenjem, zaštitom, uređenjem i održivim razvojem PIO „Ovčarsko- kablarska klisura“ (Prostorni plan posebne namene, 2018).

LITERATURA

Plan upravljanja Predela izuzetnih odlika Ovčarško-kablarska klisura (2022-2031). (2022). Čačak: Javna ustanova „Turistička organizacija Čačka”.

Prostorni plan područja posebne namene (2018). Prostorni plan područja posebne namene predela izuzetnih odlika „Ovčarsko-kablarska klisura” (Nacrt Prostornog plana). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije. Dostupno na: <https://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti/javni-uvod-u-nacrt-prostornog-plana-podrucja-posebne-namene-predela-izuzetnih-odlika> .

Prostorni plan Republike Srbije od 2021. do 2035. godine (Nacrt). Beograd: Ministarstvo građevinarstva i saobraćaja. Dostupno na: <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/PPRS%20Nacrt.pdf> .

Rajić, D., & Timotijević, M. (2004). Manastiri Ovčarsko-kablarske klisure. Čačak: Narodni muzej.

Studija zaštite (2019). Predeo izuzetnih odlika „Ovčarsko-kablarska klisura”. Zavod za zaštitu prirode Srbije. Dostupno na: <https://www.ekologija.gov.rs/sites/default/files/inline-files/Studija%20PIO%20Ovcarsko-Kablarska%20klisura.pdf> .

Strateška procena uticaja (2018). Izveštaj o strateškoj proceni uticaja prostornog plana područja posebne namene predela izuzetnih odlika „Ovčarsko-kablarska klisura” na životnu sredinu. Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije. Dostupno na: <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/SPU-OKK-JU.pdf>

Stojanović, J. (2023). Potencijali razvoja eko- turizma u Predelu izuzetnih odlika „Ovčarsko-kablarska klisura”. Master rad. Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Uredba o zaštiti Predela izuzetnih odlika „Ovčarsko-Kablarska klisura”. (2000). Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije broj 16/2000.

Uredba o proglašenju Predela izuzetnih odlika „Ovčarsko-kablarska klisura”. (2021). Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije broj 77/2021.

Uredba o utvrđivanju područja banje „Ovčar Banja”. (2011). Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije 100/2011.